

Field : Sports Management

Type : Research Article

Recieved: 30.03.2016 - Accepted: 18.05.2016

Türkiye’de Spor Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Bu Cemiyetlerin Etnik Amaçlarla Kullanılması

Mehmet GÜNAY

Gazi Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü,
Ankara, TÜRKİYE

E-Posta: mgunay@gazi.edu.tr

Öz

Türkiye’de spor kulüpleri XX. yüzyıl başlarından itibaren kuruldu. Bu kulüpler 1909 yılında Cemiyetler Kanunu’nun çıkarılmasından sonra resmîyet kazandı. Spor kulüpleri; atletizm, eskrim, güreş, jimnastik gibi farklı dallarda faaliyet göstermekteydi. Toplumun en çok ilgisini çeken spor dalı ise futboldu. Spor kulüpleri başlangıçta gayrimüslimler tarafından kurulmuştu. Bu kulüpler kendi aralarında çeşitli müsabakalar düzenleyip gösteriler yapıyorlardı. Bu, spor karşılaşmalarından etkilenen Müslümanların da spor kulüpleri kurmasına zemin hazırladı. İstanbul’da kurulan Moda, Elpis, Imogene ve Kadıköy(Union) adlı İngiliz ve Rum takımları 1904 yılında kendi aralarında “İstanbul Futbol Birliği” adını verdikleri bir lig kurdular. Bu lige, 1905’te “Galatasaray”, ve 1908’de “Fenerbahçe” takımları katıldı. 1910 yılında ligdeki takım sayısı arttı ve bazı sorunlar ortaya çıktı. Bunun üzerine lig, “İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi” adıyla yeniden örgütlendi ve Pazar ve Cuma ligi olarak ikiye ayrıldı. Spor kulüplerinin etnik bir kimlikle ortaya çıktığı ve bunun Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları’nı kaybetmesiyle daha da belirginleştiği görülmektedir. Kulüplerin renklerini ve sembollerini etnik ayrımcılık anlayışıyla belirledikleri görüldü. Türkiye’de bir futbol ligi ilk defa 1899 yılında İzmir’de kurulmuştu. Burada Türk kulüpleri biraz daha geç açıldı. İzmir ligine, 1912 yılında kurulan Karşıyaka ve 1914 yılında kurulan Altay kulüpleri Türk takımı oldukları gerekçesiyle kabul edilmediler.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, spor, cemiyetler, futbol, milliyetçilik

The Foundation of Sport Clubs in Turkey and the Use of These Communities for Ethnic Issues

Abstract

The sport clubs in Turkey began forming after the beginning of the 20th century. These clubs gained official status after the announcement of the law of communities in 1909. These clubs were active in various branches of sport such as athletics, fencing, wrestling and gymnastics. However, football was the main interest of the people. These clubs were at first founded by the non-Muslims. These clubs were competing against each other in different organizations and exhibitions. This led to the foundation of different sport clubs by the Muslims who were impressed by these exhibitions. Some of the clubs that were formed in Istanbul, namely; Moda, Elpis, Imogene and Kadikoy (Union), formed a league in 1904 which they called ‘The Football Union of Istanbul’. This league was joined by Galatasaray in 1905 and Fenerbahce in 1908. In 1910, the number of clubs in the league increased and this led to some problems. As a result, the league reorganized under the name of ‘Istanbul Sport Clubs League’ and separated into two portions; the ‘Sunday League’ and the ‘Friday League’. It is seen that the sport clubs emerged under an ethnic identity, which became even clearer when the Ottoman Empire lost the Balkan Wars. It is also seen that the clubs chose their colors and emblems under an ethnic discrimination. The first football league in Turkey was formed in 1899 in Izmir. Clubs of Turkish ethnicity were formed a bit later here than Istanbul. Karsiyaka, which was formed in 1912, and Altay, which was formed in 1914, were not accepted into this league because they were ethnically Turkish.

Keywords: Ottoman Empire, sports, communities, football, nationalism

Giriş

Türkiye’de spor, bir bilim dalı olarak kabul edilmiyor, bir hüner ve marifet olarak görülüyordu. Dolayısıyla spor alanında yetişmiş uzman yoktu. Osmanlı Devleti’nde spor, sıradan, basit ve tesadüfi hareketler olarak değerlendirilmekteydi. Osmanlı topraklarında spor, yabancılar ve gayrimüslimler arasında yaygındı. Hatta bunlar kurdukları çeşitli kulüpler aracılığıyla sportif organizasyonlar yapıyor, ama Müslümanlar bu faaliyetlere iştirak etmiyordu.

Türkiye’de Müslümanlar arasında sporun yaygınlaşması XX. yüzyıl başlarında Galatasaray Lisesi’nin Beden Eğitimi Öğretmeni M. Mouroux ve onun öğrencisi Faik (Üstünidman) Bey sayesinde oldu. Faik Bey ve askerî okullarda beden eğitimi öğretmenliği yapan Mazhar (Kazan) Bey, jimnastik sporunun Türkiye’de tanınip yaygınlaşmasını sağladı.¹

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilân edilmesinin ardından yaygınlaşan ve daha çok özel organizasyonlarla yapılan spor karşılaşmaları halkın ilgisini çekmeye başladı. Bunun sonucunda İstanbul’da özel sektör tarafından açılan “Terbiye-i Bedeniye Mektebi” niteliğindeki okullar büyük ilgi gördü. Selim Sırrı Bey, Eylül 1908’de İstanbul Mercan Yokuşu’nda özel bir “Beden Terbiyesi Okulu” açtı. Bu okulda öğrencilere jimnastik, kılıç, meç, boks ve atıcılık dersleri verilmekteydi. Selim Sırrı Bey, İsveç’e yüksek beden terbiyesi tahsili yapmaya gidince bu okul kısa süre sonra Mayıs 1909’da kapandı. Bu tip kurumlar eğer ders verecek hoca varsa taşrada da açılmaya başladı. Örneğin 1910 yılında, Trabzon’da Askerî Rüştiye Müdür Vekili Yüzbaşı Mehmet Sait Efendi, “Tertib-i Bedeniye” adlı bir jimnastik salonu açtı. Üstelik bu alandaki başarılarından dolayı bir madalya ile ödüllendirildi.²

Selim Sırrı Bey, Maarif Nazırlığı’na bağlı okullarda görev yapmak üzere Genel Müfettiş olarak tayin edildi. Selim Sırrı Bey, 1910 yılında liselerin birinci ve ikinci devrelerine beden eğitimi dersleri konmasını temin etti.³ Selim Sırrı Bey anılarının geri kalan kısmında, bundan iki hafta sonra çoğu sarıklı olan İstanbul’daki Muallim Mektebi talebesine hem jimnastik dersi vermeye hem de tedaris usulü öğretmeye başladığını, bazı gençleri yanına alarak Kadıköy Fenerbahçe Stadı’na götürdüğünü ve onlara, bir spor kulübünün kurulmasının öneminden bahsettiğini ve ardından bir nizamname hazırlanmak suretiyle bu gençler tarafından “İstanbul Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü”nün kurulduğunu anlatır.⁴

Bu çalışmada sportif faaliyetlerin din ve milliyetçilikle ilişkisinin ne ölçüde olduğu konusu araştırılacaktır.

Sportif Faaliyetlerin Osmanlı Halkını Etkilemesi ve Spor Kulüplerinin Kurulması

Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları Tarafından Kurulan Kulüpler

Modern anlamdaki jimnastiğe karşılık kısa sürede en yaygın duruma gelen spor dalı “Futbol” oldu. Osmanlı topraklarına İngilizler aracılığıyla giren futbol, bir süre İzmir ve İstanbul’a

¹ Nejla Günay, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Beden Eğitiminin Gelişimi ve Gazi Beden Terbiyesi Bölümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi ATAM Dergisi*, cilt XXIX, Mart 2013, Sayı 85, s. 75-76.

² Günay, Atatürk Döneminde Türkiye’de, s. 75-76.

³ Selim Sırrı Tarcan, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 47.

⁴ Bkz. Tarcan, *Hatıralarım*, s. 47-49.

yerleşen yabancılarla gayrimüslim Osmanlı gençlerinin eğlence aracı olarak kaldı. Bu oyun Galatasaray Sultanisi öğrencilerinin ilgi göstermesiyle Türkler arasında da yayılmaya başladı. Hatta gençler gruplar oluşturarak kendi aralarında müsabakalar yapmaya başladılar. Ancak her türlü siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel toplanma, gösteri ve örgütlenme dönemin siyasî gücünün tasvip etmediği bir şeydi Nitekim Galatasaray Sultanisi'nden bazı gençler top oynadıkları gerekçesiyle dövülüp hapse atılmışlar, aralarından İngiliz olduğu zannedilerek serbest bırakılan Ahmet Anderson arkadaşlarının başına gelenleri İngiliz Konsolosuna anlatmış, öğrenciler konsolosun Yıldız Sarayı'ndaki temaslarından sonra serbest bırakılmıştı.⁵ Müslümanların top oynaması hoşgörülmezken İstanbul'da çoğu gayrimüslim vatandaşlar tarafından olmak üzere çeşitli spor kulüpleri açıldı.

Osmanlı topraklarında ilk spor kulüplerinin Rumlar tarafından kurulduğu görülmektedir. Bunda, sportif faaliyetlerin çeşitli sebeplerle İzmir, İstanbul, Selanik gibi şehirlerde bulunan İngilizler tarafından yapılması ve Rumların İngilizlerle yakın ticari ilişki içinde olması etkili olmuştur.

Osmanlı vatandaşlarının ilk spor kulübü Rumlar tarafından açılan Tatavla-Heraklis Jimnastik Kulübü'dür. 6 Nisan 1896'da kurulan kulübün renkleri mavi-beyazdı. Kulüp daha sonra Taksim Yeni Yıldız Rum Kulübü ile birleşti. 1925 yılından sonra da Kurtuluş Jimnastik Kulübü adını aldı.⁶ 1901'de Müslümanlar tarafından kurulan "Kadıköy Futbol Kulübü" de hafiye takibi sonucu kısa sürede kapandı. Ancak aynı kulüp bir yıl sonra İngiliz ve Rumlar tarafından şaşalı törenlerle yeniden açıldı.⁷ 1902 yılında Mr. James Lafontaine ve arkadaşları tarafından kurulan Kadıköy Futbol Kulübü'nde İngiliz ve Rum futbolcular vardı. Bu kulüp, İstanbul'da Musevi ve Müslüman gençlerin ilk olarak futbol oynamaya başladıkları yer olarak da dikkat çekmektedir. Kadıköy'de kurulan üçüncü futbol kulübü olan Elpis (Ümit) Kulübü, 1904 yılında kuruldu.

Mavi-beyaz renkli kulübün tüm futbolcuları Rumlardan oluşmaktaydı.⁸ Bu kulüp 1912'de kapanmışsa da 1921–1922 Pazar liginde yeniden sahalarda yer almış, fakat iki yıl sonra tekrar kapanmıştır.⁹ Bazı İngiliz ve Rum futbolcular tarafından müşterek olarak kurulan Rumblers Kulübü 1911 yılında kurulmuş ve oldukça başarılı maçlar yapmıştır.¹⁰

Rumlar tarafından kurulan Pera (Beyoğlu Spor) Kulübü, Şark-ı Karip Bankası Müdür Yardımcısı Costas Vasiladis tarafından Beyoğlu'nun Kalyoncu Kulluğu semtinde kuruldu. 1914 yılında oluşturulan sarı-siyah renklere sahip Pera Kulübü, I.Dünya Savaşı nedeniyle ilk yıllarında başarılı olamadı.

Mütareke ve işgal yıllarında Rumların idealleriyle dolu büyük bir kitle tarafından her açıdan desteklenen Pera, özellikle Türk takımlarıyla yaptığı maçlarda sahaya milli hislerini yansıtarak çıktı. Buna bazı maçlarda Pera taraftarlarının taşkınlıkları da eklenince bu durum maçların yarım kalmasına sebep oldu.¹¹

⁵ II. Abdülhamit döneminde yaşanan siyasî ve sosyal gelişmeler ve bunun sonuçlarıyla ilgili olarak bkz. Süleyman Tekil, *Galatasaray Tarihi 1905-1985*, İstanbul, 1986, s.12.

⁶ Rüştü Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957*, İstanbul, 1958, s.14.

⁷ Kurthan Fişek, *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1985, s.48.

⁸ Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, İstanbul 1979, s.319-321.

⁹ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s. 42.

¹⁰ Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, s.322.

¹¹ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.59-60; Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, s.326.

Museviler, Beden Eğitimi anlamına gelen Maccabi Kulübü'nü 1913 yılında kurdu. Kulübün başkanı İbrahaviç adlı kişiydi.¹² Birçok spor dalında çalışmalar yapan ve mavi-beyaz renkleri taşıyan kulübün futbol sahası ve kulüp lokali gibi imkânları vardı.¹³ Maccabi Kulübü, 1 Haziran 1913 Pazar günü yapılan bir spor gösterisiyle faaliyete geçti. İstanbul'un her semtinden 15-20'şer kişilik gruplar hâlinde Kadıköy'e geçen Musevî gençler, önlerinde bando ve mızıkacı olduğu hâlde Union Club'tan içeriye girdiklerinde hepsinin aynı tip elbise giydiği ve bellerine kırmızı kuşak bağladıkları görüldü. Maccabi Jimnastik Kulübü'nden 80 genç Alman ve İsveç ekolünden jimnastik gösterisi yaparken 30 kadar genç kız da çeşitli dans gösterisinde bulundu.¹⁴

Müslümanlar Osmanlı Vatandaşları Tarafından Açılan Kulüpler

Diplomatik kaygılarla İngilizlerin ve Rum vatandaşların futbol oynamalarına ses çıkarılmamış ama bu imkân Müslüman gençlere verilmemişti.¹⁵ Ancak yabancılar ve gayrimüslimler tarafından kurulan kulüplerin senede birkaç kez güreş, jimnastik, atletizm ve futbol dallarında gösteriler düzenlemesi Müslümanlar arasında da spor kulüplerinin kurulup yaygınlaşmasına zemin hazırladı.¹⁶

1899'da Galatasaraylı gençler tarafından "Black Stocking Football Clup" kurulmuştu. Ancak Müslüman gençlerin kulüp kurup top oynamaları yasak olduğundan bu kulüp birkaç ay içinde dağıtılmıştı.¹⁷ 1903 yılında Mazhar Bey ve arkadaşları "Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü"nü kurdular.

Kulübün çalışma yapacağı dallar; İsveç Jimnastiği, iptidaî asker talimleri, nazarî ve amelî endaht talimleri, halter, lobut, baston, piramit talimleri, barfiks, paralel, halka, ip, her türlü koşu ve atlamalar, boks, eskrim, süngü, futbol, hokey, rugby, tenis ve kürek olarak belirlendi. Maccabi Musevi Kulübü tarafından Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda düzenlenen çeşitli spor gösterileri Beşiktaş'ın gelişmesinde büyük rol oynadı. 1904 yılında da Faik Bey, Galatasaray Sultanisi yakınlarında kendi özel jimnastik salonunu açarak isteyenlere burada ders verdi.¹⁸ 1903 yılında kurulan "Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü" güreş, boks, jimnastik, eskrim dallarında etkin kulübün futbola ilgisi 1910 yılında başlamış ve kulüp adını "Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü" olarak değiştirmişti.¹⁹ Müslümanlar 1905 yılında Galatasaray,

¹² **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (BOA) DH. EUM. THR., 40/40. Osmanlı Arşivi belgelerinin temin edilmesi ve okunması konusunda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Nejla Günay'a teşekkür ederim.

¹³ Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, s.326.

¹⁴ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.57.

¹⁵ Fişek, 100 Soruda Türkiye, 59.

¹⁶ Atıf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 665.

¹⁷ Müslümanların top oynamalarının tespit edilmesi hâlinde maruz kaldıkları muamele hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tekil, *Galatasaray Tarihi*, s.10-12; Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, s.672; Tanıl Yaşar, *Türk Futbolunun Asırlık Çınarı Fenerbahçe Tarihi*, İstanbul, Nokta Kitap, 2008, s.19.

¹⁸ Günay, *Atatürk Döneminde Türkiye'de*, s. 76.

¹⁹ Beşiktaş Tarihi İlkleriyle Unutulmayanlarıyla Yüzüncü Yılında, haz. Mehmet Durupınar, YKY, İstanbul 2002, s. 16-17.

1907 yılında da Fenerbahçe Spor Kulübü'nü kurdu.²⁰ İlk adı Progrès (Terakki) olan kulübün renkleri lacivert-kırmızı ve oyuncularının çoğunluğu Musevî idi. 1914 yılında başkanlığa getirilen Aydınoğlu Raşit Bey'in girişimiyle yapılan olağanüstü kongrede kulübün adı “*Altınordu İdman Yurdu*”na çevrilerek Türk olmayan üyelerinin ilişiği kesildi. Ardından kulübün başkanlığına Dâhiliye Nazırı Talat Bey getirildi.²¹

Türkiye’de ilk futbol ligi dört takım arasında 1904’te kuruldu. Pazar günleri oynanan lig maçları İngiliz ve Rum takımları (Moda, Elpis, Imogene ve Kadıköy (Union) arasında yapılmaktaydı.²² Müslümanların kulüp kurmaya başlamasıyla sportif faaliyetlerde yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirdi.

İstanbul Futbol Birliği adlı bu lige 1905’te Galatasaray²³ ve 1908’de de Fenerbahçe²⁴ katıldılar. Bu lig, 1909-1910 sezonunda “İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi” adıyla tabanını daha da yerlileştirip genişleterek yeniden örgütlendi ve “Cuma Ligi” ve “Pazar Ligi” olmak üzere ikiye ayrıldı.²⁵ Pazar liginde gayrimüslim takımlar, Cuma liginde de Müslüman takımlar top koşturacaktı.

Ancak bunun uygulanamadığı görülmektedir. Mesela Beşiktaş Jimnastik Kulübü futbol takımı Cuma ligine kabul edilmemişti ama istisnai olarak Pazar Liginde top koşturan bir takımdı.²⁶ Pazar liginde Galatasaray ve Fenerbahçe gibi diğer Türk takımlarının da yer aldığı tespit edilmektedir.

İstanbul’da kurulan bu kulüpler dışında İzmir’de ve Selanik’te de bazı spor kulüpleri açıldı. Pelops, Sporting Clup, Football and Rugby Clup, Apollon, Panianios, Evangelidis, İskos, Karakoviri, Midilli Karması, Bornova ve İzmir İdman Kulübü İzmir’de kurulan spor kulüpleridir. Selanik’te ise Sıklit Kulüp, Union Spotif Clup ve Leon Tenis ve Kroket Top Oyunları Kulübü kuruldu.²⁷

Spor kulüplerinin kurulmasından sonra Osmanlı vatandaşları uluslararası spor müsabakalarına iştirak etmeye başladı. 1906 yılında Atina’da yapılan Ara Olimpiyatlara, sporcular harcamalarını kendileri karşılamak suretiyle katıldılar. 1906 Atina Ara Olimpiyatlarına; atletizm, eskrim, güreş, jimnastik ve futbol dallarında İstanbul’dan sekiz Rum, İzmir’den bir Ermeni, on İngiliz, Selanik’ten bir Musevi, on Rum sporcu katıldı.

Bilhassa güreş dalında hiç Türk sporcunun yer almamasıyla dikkat çeken yarışları izlemek isteyenler için Yunan hükümeti gemi ve tren fiyatlarında indirim yaptı. Yarışlara katılan sporculardan bazıları; jimnastikçi Niko Alibranti, Yorgo Alibranti, güreşçi Menelas Karoçeris, atlet Çerepoğlu, eskrimci Kritikos ve Fotyadis’tir.

²⁰ Fenerbahçe Spor Kulübü, Ziya Bey(Songülen), Ayetullah Bey ve Necip Bey(Okaner) tarafından 1907 yılında kuruldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Fenerbahçe Tarihi*, haz. Altan Tanrıkulu, 4. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul 2003, s.y.

²¹ Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, s.322-323.

²² Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.14.

²³ GalatasarayFutbolKulübü,1905yılındakuruldu.

http://www.galatasaraylilarbirligi.org/images/magazine/26-15-19-272bitmeyen%20mektep_3.pdf (Erişim, 20 Mart 2016).

²⁴ *Fenerbahçe Tarihi*, s.y.

²⁵ Fişek, 100 Soruda Türkiye, s.52.

²⁶ Beşiktaş Jimnastik Kulübünün, s.6.

²⁷ Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, s.639.

Galatasaray Sultanisi öğrencilerinden Yorgo Alibronti adlı sporcu, oyunlarda “iki elle on metrelik ipe tırmanma” dalında rekor kırarak dünya ve olimpiyat şampiyonu oldu.²⁸ 1908 yılında yapılan Londra Olimpiyatlarına Osmanlı Devleti adına katılan jimnastikçi Aleko Mulos özel konuk olarak davet edildi. 1912 yılında Stockholm’de yapılan olimpiyatlara ilk kez iki kişiden oluşan Osmanlı atlet takımı katıldı.²⁹ Ermeni Osmanlı vatandaşları Vahram Papazyan ve Mıgıryan, dekatlon, atletizm ve disk atmada yarıştılar.³⁰

Cemiyetler Kanunu’nun Çıkarılması ve Kulüplerin Tescil Edilmesi

Cemiyetlerin bir kanun çerçevesinde açılmaması sebebiyle bazı istenmedik durumlar ortaya çıkabiliyor ve cemiyetler etnik amaçlar için kullanılıyordu. Spor, bu amaçlara vasıta yapılabiliyordu. Hükümet, bu nedenle cemiyetlere bir düzen verme ihtiyacı duydu. 16 Ağustos 1909’da “Cemiyetler Kanunu” çıkarıldı.³¹ İki fasılda 19 maddeden oluşan bu kanunun üçüncü maddesinde “Rum, Ermeni, Yahudi gibi muhtelif Osmanlı unsurlarını siyaseten ayırma maksadına müstenit olmak üzere cemiyetler kurulması caiz değildir.” ve dördüncü maddesinde “Kavmiyet ve cinsiyet esas ve unvanlarıyla siyasi cemiyetler teşkili memnudur.” hükümlerinin yer alması, kanun koyucunun unsurları ayırıştırarak düzenlemelere meydan verilmemesi konusundaki hassasiyetini göstermektedir.³² Spor cemiyetlerinden de aynı duyarlılığın beklendiği görülmektedir. Cemiyetler Kanunu’nun çıkarılmasından sonra kanuna uygun olduğu düşünülen bütün cemiyetler hükümet tarafından tescil edilerek onlara hukuki bir statü kazandırıldı.

Selanik’te Haziran 1909’da kurulan diğer bir kulüp de Sporting Üstad Cemiyeti idi. Bu cemiyet Belçika’nın Selanik konsolosu başkanlığında kurulduğu için takibata maruz kaldı. Daha sonra kulübün siyasî amaçlar taşımadığı, jimnastik icra etme amacıyla olduğu için yabancı birinin kulübe üye ve başkan olmasında sakınca olmadığına karar verildi.³³ Mahkemenin bu kararı kısa bir süre sonra çıkarılan cemiyetlerle ilgili kanuna dayanarak verdiği düşünülmektedir.

²⁸ Kenan Okan, *Türk Spor Tarihi*, Ankara, 1975, s.37; Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, 275. Türk sporculara ambargo uygulandığı kanaati için ayrıca bkz. Kahraman, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, s.706-707.

²⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Ankara, Doruk, 2002, s.48.

³⁰ Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, 275.

³¹ Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat-Terakki ve Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2015, s. 143.

³² Fethi Gedikli, “1910 Tarihli Keskin Rum Cemiyeti ve Cinsiyet ve Kavmiyet Esas ve Unvanlarıyla Dernek Kurma Yasağı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sayı 8, 2009 Güz, s. 27.

³³ BOA. DH. SYS., 53/8. 1911 Komitesi şu isimlerden oluşmaktaydı:

Reis-i evvel: Toperos

Reis-i Sâni: Maryo Madyano

Sandık Emni: Danyal Madyano

Küttab: İzak Madyano

Azalar: Ace Benadi, Arthur Madyano, Sam Şalom, Jev Lubel. Cemiyetin nizamnamesi için bkz. aynı belge.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nı Kaybetmesi ve Bunun Spora Yansımaları

İstanbul'da sporun etnik ve dini amaçlar için kullanılmasında Rum takımlarının belirleyici rol oynadıkları görülmektedir. Mesela Rum futbolculardan oluşan Strugglers (Mücadeleciler) Kulübü 1908 yılında kuruldu. Balkan Savaşı'nın çıkmasının hemen ardından kulübün futbolcularının büyük kısmı Yunan ordusuna katıldı. Bu sebeple kulübün dağılma tehlikesi göstermesi üzerine gidenlerin yerine Ermeni gençler katıldı ve böylece kulübün dağılma ihtimali ortadan kalktı. Strugglers Kulübü, 1913–1914 sezonunda lig karşılaşmalarının oynandığı günlerde, etnik ayrımcılık yaptığı gerekçesiyle mavi-beyaz olan forma rengini değiştirmesi yönünde uyarılmış, ama kulüp forma rengini değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Hatta gerekirse ligden çekileceği tehdidinde bulunmuş ve ligin altıncı haftasından sonra da ligden çekilmiştir. Kulüp, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kadrosunda bulunan Ermenilerin de ayrılmasıyla dağıldı. 1919 yılında mavi-beyaz formasıyla yeniden sahalara döndü, ancak iki yıl sonra tamamen kapandı.³⁴

Balkan Savaşları sırasında futbol takımları arasında yapılan maçlarda da milliyetçiliğin izlerini görmek mümkündür. Nitekim şampiyonun belli olacağı Fenerbahçe-Strugglers maçında, Fenerbahçe'nin eksik kadrosunu tamamlamak amacıyla ezeli rakibi Galatasaray Fenerbahçe'ye kendi futbolcularından bazılarını vermeyi teklif etmiş, ancak Fenerbahçe kazanması durumunda şampiyonluğunun şaibeli olabileceği gerekçesiyle bu teklifi reddetmişti. Yapılan maçta galip gelmeyi başarıp 1911–1912 sezonunda İstanbul şampiyonu olmayı başarmıştı.³⁵ Galatasaray kulübü kurucularından Ali Sami (Yen) Bey, kulübün kuruluş amacını açıklarken “...İngilizler gibi toplu hâlde oynamak, bir renge ve bir isme malik olmak ve Türk olmayan takımları yenmekti...” ifadesini kullanıyor.³⁶ 1912-1913 sezonunda lig yapılamadı.³⁷ Balkan Savaşı'nın sonuçları Osmanlı toplumunun birçok kesimini olumsuz etkiledi. Buna bağlı olarak Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü, Kırmızı-Beyaz olan renklerini 1913 yılında değiştirdi. Kulüp, kırmızı rengin yerine yas alameti olan siyah rengi koymak suretiyle hissedilen acıyı nesilden nesile anlatmak istedi. Kulüp bu şekilde siyah-beyaz renklere ayrı bir anlam kattı.³⁸

Balkan savaşı sırasında bazı futbolcular bireysel olarak etnik aidiyetlerini öne çıkaran davranışlar sergiledi. Örneğin Galatasaray'ın kuruluş kadrosunda yer alan ve Galatasaray forması giyen Sırp futbolcu Milo Bakiç, bu formayı çıkarıp Karadağ askeri üniforması giydi ve savaş sırasında öldü.³⁹ Türk futbolcular kendilerine Türk takımlarında yer aramaya başladılar. Türk futbolcularının katılımıyla çehresi değişen takımlar Ruşen Eşref'in anlatımına göre futboldaki Türk Cephesini oluşturmaktaydı.⁴⁰

³⁴ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.43, 178.

³⁵ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.43. Krş. Cem Ertuğrul, *Fenerbahçe'nin Tüm Maçları 100 Yılda 4667 Maç*, Sokak Kitapları Yay., yy. 2008, s.18.

³⁶ Tekil, *Galatasaray Tarihi*, s.7.

³⁷ *Fenerbahçe Tarihi*, s.y.

³⁸ Ertuğrul, *Fenerbahçe'nin Tüm Maçları*, s. 47.

³⁹ Ruşen Eşref Ünaydın, *Galatasaray ve Futbol Hatıralar*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1957, s. 72. Milonun Sırp ordusunda savaştığı görüşü için bkz. Ergun Hiçyılmaz, “*Ömrüm Seni Sevmekle Nihayet Bulacak...*” *Fenerbahçe*, Bilge-Karınca Yay., İstanbul 2001, s. 75.

⁴⁰ Ünaydın, *Galatasaray ve Futbol*, s. 116.

Balkan Savaşları'nda Osmanlı askerlerinin savaştan kaçması yetkilileri bu konuda bazı önlemler almaya itti. Askerlik ve savaş sanatlarının Osmanlı gençlerine öğretilmesi amacıyla okullara Beden Eğitimi dersleri kondu. İzicilik önem kazandı, jimnastik kulüplerinin açılması teşvik edildi.⁴¹ Eğitimde spora önem verilmesine dair görüşler o dönemde kurulmuş çeşitli derneklerin programlarında da vardı.⁴² İzmir'de kurulan kulüpler de etnik temeller üzerinde oluşturulmuştu.

Etnik ayrımcılıkla beraber politik faktörlerin de spor kulüplerini ayrıştırdığına dair görüşler vardır. Mesela İzmir'de Vasıf (Çınar), Celal (Bayar) ve İzmir Valisi Rahmi Bey gibi İttihatçıların gençleri toplamak için bir kulüp açma çabasına girdikleri ve kulübün ismini de kendi dünya görüşlerine uygun olarak "Altay" şeklinde belirledikleri, Karşıyaka Spor Kulübü'nün de Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından desteklendiği iddiası bu kapsamda değerlendirilmelidir.⁴³

Bu konuda benzer bir yaklaşım İstanbul takımlarından bazıları için de dile getirilmektedir. 1910 yılında kurulan Progrès (Terakki) kulübü, İttihatçıların siyaseten daha etkin hâle geldiği 1913 yılındaki Babıali baskını ve ardından yaşanan hükümet darbesinden sonra ciddi bir değişim içine girdi. İsmi Altınordu olarak değiştirilen kulübün başkanlığına Dâhiliye Nazırı (daha sonra Sadrazam) Talat Paşa, yönetim kurulu üyeliklerine İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi üyeleri getirildi. O güne kadar ciddi bir başarı gösteremeyen kulüp, 1914-1918 yılları arasında lig şampiyonluğunu elde etmesiyle dikkat çekti.⁴⁴

İzmir'de 1899 yılında bir futbol ligi başlatılmıştı. Bu lige 1912'de kurulan Karşıyaka ve 1914'te kurulan Altay kulüpleri Türk takımları oldukları gerekçesiyle kabul edilmediler. İzmir Futbol Ligi 1922 yılına kadar Türk kulüpleri kabul edilmeksizin devam etti. Bu durum 1920 yılında Spor Alemi Dergisi'nin İzmir muhabiri tarafından şu şekilde yansıtılmıştır. "...Futbol ligine Türklerin kabul olunmaması için çalışılmış ve muvaffak da olunmuştur. Türkler lige iştirak edemedikleri gibi İzmir namına çıkan takımlara da Türkler iştirak ettirilmemektedir. Bununla beraber ecnebler daima çalışmaktadır. İzmir'in şimdilik iki Türk kulübü vardır: Biri İzmir İdman Yurdu diğeri Karşıyaka Terbiye-i Bedeniye Yurdu."⁴⁵

Mütareke yıllarında Ermeni kulüpleri de Rum kulüpleri gibi siyasi olaylar ve propagandaların etkisinde kalarak sporu milli duygu ve amaçlarına alet ettiler. Bu durumun bir sebebi de o dönemdeki bazı gazetelerin, dönemin siyasi durumunun verdiği cesaretle ölçsüz neşriyatta bulunup spor karşılaşmalarını milli itibar meselesi olarak ele almalarıdır. Bunun sonucunda bir futbol maçı milli dava hâline getiriliyor, maçı kaybetmekle şeref ve itibarın zedelendiği düşünülüyordu.⁴⁶

Pera Kulübü, mütareke ve işgal yıllarında (1919-1922) Rumlar tarafından büyük ideallerin sembolü kabul edilmiş ve bu idealleri benimseyen bir kitle tarafından desteklenmiştir. Öte

⁴¹ Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim, İstanbul 2012, s.212.

⁴² Mesela Lozan Türk Yurdu Cemiyeti'nin kuruluş amacıyla bu açıkça ifade edilmekteydi. Bkz. Mehmet Şahingöz, "Lozan Türk Yurdu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi ATAM Dergisi*, cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, s. 42, 66.

⁴³ Orhan Berent, *Alsancak'ın Sakini Altay*, İletişim, İstanbul 2014, s. 19-20.

⁴⁴ Hiçyılmaz, *Ömrüm Seni Sevmekle*, s. 72-73.

⁴⁵ Spor Alemi, Sayı 12, 1 Nisan 1336(1920), s.164'ten naklen Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, s.675.

⁴⁶ Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü*, s.86.

yandan bu dönemde İstanbul'da Rumlar tarafından çok sayıda takım kuruldu. Rumlar bu dönemde Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusuna gönülden bağlıydılar.⁴⁷ Hatta 1922 yılında “*İstanbul Yunan Spor Federasyonu*” nu kurmak suretiyle Anadolu'nun Yunanistan'a bağlanacağına olan inançlarını gösterdiler.⁴⁸ Pera Kulübü, mütareke ve işgal döneminin sonrasında Yunan ordusunun Türkiye'yi terk etmesiyle bir Avrupa turnesini bahane ederek Yunanistan'a iltica etti.⁴⁹

Birinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan işgal döneminde Ermeni kulüpleri birlikte hareket ettiler. Bu kulüpler; siyah-kırmızı formalı Dork, yeşil- kırmızı renkleri benimseyen Araks ve sarı-beyaz renkleri seçen Esayan'dır. Ermeni gençlerinin sporda tespit edilebilen ilk başarısı 14 Eylül 1913 günü “*İstanbul Islah-ı Nesl-i Fürs Cemiyeti*” tarafından organize edilen at yarışları sırasında düzenlenen tulumba sandığı yarışmasında Kadıköy Ermeni Kilisesi'ne bağlı gençlerin elde ettiği birinciliktir.⁵⁰ Osmanlı Ermenilerinin ilk spor organizasyonu, Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce kurulan “*Homonintmen*”, yani “*Ermeni Spor Birliği*” dir. Bu kulüp Türkiye'den başka Ermenilerin yaşadığı birçok ülkede teşkilatlanmıştır. Ermeni gençlerinin çoğu, Rum ve Türk kulüplerinde yer aldıklarından kendi sportif kurumlarını geliştirememişlerdi. Homonintmen, 14 Haziran 1914 Pazar günü, Patrik Zaven Efendi himayesinde Union Clup sahasında bir sportif faaliyet organize etti. Bu faaliyet neticesinde Ermeni gençlerin bu alanda geri kaldıkları ortaya çıktı ve Azadamard gazetesi şu çağrıyla yaptı: “...Biz, Türk vatandaşlarımızdan ibret almalıyız. Onlar ne kadar zevk ve hevesle izci cemiyetlerine kaydoluyorlar. Biz de onlarla beraber yürüelim ve şarkın teceddütü için uhdemize tereddüp eden vazifeyi ifa edelim.”⁵¹

1920'den sonra tamamen etnik kulüp görüntüsünde olan Elpis, Strugglers, Pera, Ermeni Birlik, Dork, Maccabi ve Stella gibi takımlar işgalci devletlerce paylaşılan Osmanlı topraklarının yeni siyasi görüntüsünü yansıtmaya amacını taşıyorlardı.⁵²

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde dikkat çeken bu faaliyetlerin daha sonra bazı devletler tarafından propaganda amacıyla kullanıldığı, sporun etnik ve politik amaçlarla kitleleri yönlendirmekte araç yapıldığı tespit edilmektedir.

Örneğin 1934 yılında ikinci kez düzenlenen Dünya Kupası futbol maçlarının ev sahipliğini, kendini dünyaya gösterme çabası içine giren İtalya aldı. İtalya'nın başında bulunan Mussolini ile Almanya'nın başındaki Hitler, dünyaya meydan okuma politikalarını göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Ayrıca kendi aralarında bir rekabet söz konusuydu. Bu kupayı İtalyanlar kazanmıştı ve bu Mussolini için büyük bir gurur kaynağı olmuştu.⁵³ Hitler ise 1934 Berlin Olimpiyatları sırasında ilk defa sporu politik amaçları için kullanmak istemiş ve

⁴⁷ Mehmet Şahingöz, “İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1986, s. 96.

⁴⁸ Ertuğrul, Fenerbahçe'nin Tüm Maçları, s. 62.

⁴⁹ Hiçyılmaz, *Ömrüm Seni Sevmekle*, s. 75.

⁵⁰ Kahraman, Osmanlı Devleti'nde Spor, s.652.

⁵¹ Ertuğrul, Fenerbahçe'nin Tüm Maçları, s. 138.

⁵² Fişek, 100 Soruda Türkiye, s.93.

⁵³ Halit Kıvanç, *Kupaların Kupası Dünya Kupası 1930'dan 2002'ye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 28. Ayrıca krş. Hayri Cem, *Pullarla Dünya Kupası Tarihi*, Çiviyazıları, İstanbul 2007, s. 87.

Atletizm’de zenci bir atlet olan Owens, şampiyonluğa ulaşmak suretiyle Hitler’in hevesini kursağında bırakmıştı.⁵⁴

İran’da yaşayan Türkler, Tebriz’de kurulan futbol takımları Traxtor aracılığıyla hem millî duygularının kabarmasını sağladılar hem de birbirleriyle daha çok kenetlendiler. Traxtor’un özellikle Tahran takımlarıyla yaptıkları maçlarda Türkler, hükümetten talep ettikleri hususları ifade eden sloganlar atarak seslerini duyurmaya çalışmaktadır. Öte yandan büyük bir taraftar kitlesine sahip olmaları nedeniyle kendilerine uygulanmak istenen asimilasyon politikalarına şiddetle karşı çıkmaktadırlar.⁵⁵

Sonuç

Osmanlı topraklarında ilk spor faaliyetleri ve spor organizasyonları yabancılar ve Rumlar tarafından başlatıldı. Bu faaliyetler, Osmanlı Devleti’nin siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan zor günler yaşadığı bir döneme denk geldi. Osmanlı Devleti’ni siyaseten zorlayan en önemli sebep etnik milliyetçiliğe dayanan ayrılıkçı hareketlerdi. Milliyetçilik hareketlerinde kullanılan propaganda metotlarından biri spor organizasyonlarıydı. Burada kullanılan renkler ve seyircilerin yaptıkları tezahüratlar kitleleri etkilemekte ve onların millî duygularının kabarmasına yol açmaktaydı. Öte yandan gençlere izcilik, jimnastik gibi eğitimler vermek suretiyle kitlelerin askerlik duygusuna alıştırılması hedeflenmekteydi.

Mütareke ve işgal döneminde İstanbul’da Rumlar tarafından çok sayıda spor kulübü kuruldu. Bu kulüpler aracılığıyla Anadolu’nun bir bölümünün Yunanistan’a bağlanacağı propagandası yapıldı ve buna inanan bir kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı. Spor günümüzde de bazı politikacılar ve gruplar tarafından milliyetçi dalganın artırılması amacıyla kullanılabilir.

⁵⁴ Kıvanç, Kupaların Kupası Dünya, s. 28.

⁵⁵ Traxtor futbol takımının İran futbolundaki yeri ve Traxtor taraftarının İran kamuoyu üzerindeki etkileri konusunda bkz. İbrahim Ramazani, *İran’da Türk Milliyetçiliği Duruşu Traxtor İsyanı [Traxtor, Bir Traktör Değildir]*, haz. Ramin Cabbarlı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2015, s.123-157.